

О. Ф. Ященко

канд. архіт., доц. кафедри

Основ архітектури та АП КНУБіА

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ХРАМІВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ

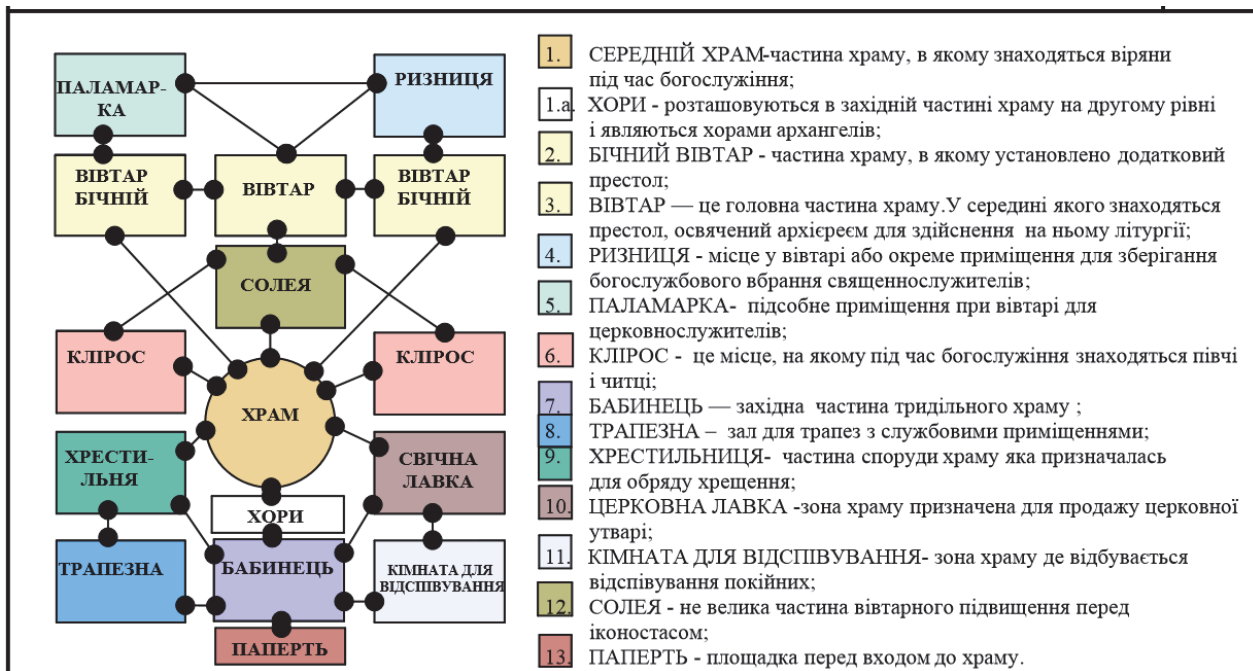

Рис.1 . Функціональна організація храмів

Найпростіший тип храму відомий за часів зародження християнства на землі, за весь час свого існування, це каплиця. [1]. У східній християнській традиції каплиця являє собою невеличку церкву без вівтаря, яка часто в собі поєднувала функції релігійної споруди, меморіалу, пам'ятного знаку або усипальниці. (рис.2).

Починаючи від каплиць, в яких зібрано мінімум функцій таких як служіння годин, панахид акафістів, хрестин, вінчань і молебнів. До даного типу споруди відноситься Каплиця – усипальниця Іскрицьких м. Сураж Брянської області. (рис.2). Побудована в кінці ХІХ — початку ХХ століття. Невелика цегельна споруда - характерний приклад культового будівництва в російському стилі. Кубічний об'єм завершений невисоким шатром з маленькою декоративною маківкою на гранованій шийці.. Усередині арок розміщені арочні вікна, а із західного боку — вхід. Над арками четверик переходить у восьмерик з нерівними

гранями, що є підставою шатрового покриття. На гранях підстави поставлено один або два кокошники, ніші прикрашені кахлями. [2]. В дерев'яних храмах прикладом каплиць є - каплиця в с. Ярославка Козелецького району Чернігівської області побудована в 1895 році, план у формі восьмикутника, з шатровим завершенням. (рис.2).

Ряд функціонального ускладнення можна продовжити зальними типами - ротондальними (тетраконховими) і лінійними, в яких з'являються об'єми бабінця і вівтаря з поступовим збільшенням площ храмів. Крім вже перелічених, додається функція проведення літургії.

Прикладами ротондальних та лінійних храмів є: Троїцька церква в м. Носівці (1765 р.) добудована в 1811 р. (рис.2). Являла собою муровану споруду, за типом - класичний тетраконх. Зовні об'єм центральної ділянки нічим не вирізнявся. Кути, де з'єднуються напівкругла глибока ніша, підкреслювалися спареними колонами. Первісно завершувалася півсферичним куполом з ліхтариком.

Михайлівська церква в м. Ніжині (1719-1729 рр) грецькою колонією на місці дерев'яної. Лінійна, невелика, мурована, тридільна, однобанна. На північному боці вівтарної стіни вміщено мармурові дошки з грецькими текстами. Поруч із церквою стояла триярусна дзвіниця XIX ст., з пілястрами на другому, й з колонами на третьому ярусі та високим шпилем, (не збереглася). (рис.2).

Православний храм називається церквою та складається із трьох частин - притвору, середньої частини храму та вівтаря. Кілька престолів, може мати вівтар, кожному з яких може відповідати окрема апсида. Перед іконостасом обов'язково влаштовується підвищення - амвон. З боків від вівтаря часто влаштовують невеликі приміщення - місце для викриття та одягання - ризницю і приміщення церковнослужителів для службових приготувань панамарка (діяконник).

Притвор — прибудова перед входом в храм має іще декілька назв - бабінець та нартекс. Може влаштовуватися із західної, південної і північної сторін храму. Відділяється від храму стіною з дверним отвором. [3].

У тридільних храмах з нартексом чітко розподіляється три основні функціональні зони по частинах храму. Сюди входять основні частини: храм, вівтар і бабінець. Прикладами є: церква в с. Кунашівка Ніжинського повіту (1895 р.), храм в с. Залізний міст Новгород-Сіверського району 1914 р. (рис.2).

		МУРОВАНІ ХРАМИ		ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗОНИ	ДЕРЕВ'ЯНІ ХРАМИ		
		ПЛАНІ	ЗАГАЛЬНИЙ ВИГЛЯД		ПЛАНІ	ЗАГАЛЬНИЙ ВИГЛЯД	
КАПЛИЦІ	Каплиця успенська Іскрицьких в м.Сураж Брянська обл.				Церква в с.Ярославка Козелецького р-ну Чернігівської губ. 1895р		
						Миколаївська церква	
ЛІНІЙНІ ТРИДІЛЬНІ З НАРТЕКСОМ	Церква в с.Куняшівка Ніжинського р-ну Чернігівської губ. 1895р.				Церква в с.Залізний Міст Новгород-Северського р-ну Чернігівської губ. 1914 р		
						Миколаївська церква в с.Комань Чернігівської обл. 1781 р.	
ХРЕЩАТІ П'ЯТИДІЛЬНІ З КОРОТКИМИ РАМЕНАТИ	Церква Покрова Богородиці в с.Дігтярівка Чернігівської губ. 1710р				Церква Параскеви П'ятицької в с.Макарівка Бобровицький р. 1922р.		
ХРЕЩАТІ П'ЯТИДІЛЬНІ	Церква Святого Іоанна Богослова в Чернігівській губернії				Церква Параскеви П'ятицької в с.Макарівка Бобровицький р. 1922р.		

Рис.2 . Особливості функціональної організації храмів регіону.

Наступний щабель розвитку храмів це хрещаті п'ятидільні з короткими раменами. Розвиток функціонально-планувальних структур Чернігівщини показує, що з часом до головної частини храму прибудовувались короткі рамена. Також добудовувались ризниця — місце у вітварі. В більшості випадків це було окреме приміщення при християнському храмі для зберігання богослужбового вбрання священнослужителів. Могли прибудувати паламарку - підсобне приміщення при вітварі, здебільшого з лівої сторони, для церковнослужителів [4]. Церква св. Параскеви П'ятниці в с. Макарівка Бобровицького району, (1922р.). (рис.3). Невелика п'ятидільна, хрещата в плані, одноверха дерев'яна церква, складена з брусів на цегляному цоколі. Такі ж особливості були і у храма Святого Іоана Богослова Чернігівської губернії. Крім того, у нього був яскраво виражений центральний кубічний об'єм і перехід від циліндричних частин храму до кубічних. (рис.3).

Храми в своїй композиції поступово втрачають провідне значення центрального ядра і отримують яскраво виражений хрестоподібний характер. Тобто, до основної частини тридільного храму прибудовувались рамена і утворювало структуру п'ятидільного храму. В бокових раменах розміщувались зона для сповіді і кліроси. Це місце, на якому під час богослужіння знаходяться півчі і читці. У багатьох храмах є два кліроси – правий і лівий які розташовані по кутах від царських воріт [5]. Переважна більшість храмів розглянутих в роботі, (рис. 3) мають по два кліроси. Миколаївська церква в с. Комані Новгород-Сіверського району (1781р.) дерев'яна, одноверха, з двома залами. (рис.3). У плані являла собою рівнораменний хрест, утворений квадратом центрального зрубу, до якого прирубано менші чотирикутні рукави. До наших днів не збереглася [5]. Покрова Богородиці (1710р.) с. Дегтярівка Чернігівської губернії. (рис.3).

Розвивалась планувальна структура храму, відбулась подальша еволюція архітектурно-художнього образу храму. Як і в тридільних, в п'ятидільних з приєднанням бабінця додавались до основних функцій проведення літургій. Церква зішестя Святого Духа в с. Кувничях Чернігівського району збудована 1888 р. дерев'яною, хрещатою в плані. (рис.3). Рамена прямокутні, південне й північне звершуються трикутними фронтонами. Обабіч апсиди - невеликі приміщення ризниця та паламарка. Західний, південний і північний входи прикрашені двоколонними портиками. Центральний четверик увінчано наметовим верхом із ліхтариком. Із заходу церква сполучається з триярусною наметовою дзвіницею. В інтер'єрі збереглася рама різьбленого, позолоченого, триярусного іконостаса [6]. Храм в с. Некрасівка Глухівського району Чернігівської губернії (1911р.). (рис.3).

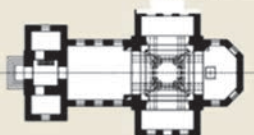

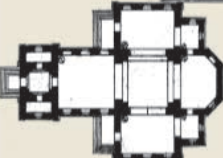

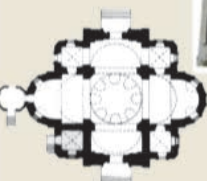

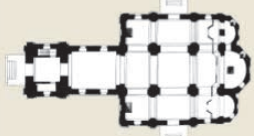

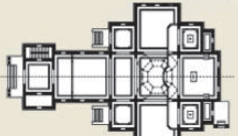

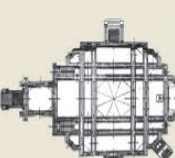

	МУРОВАНІ ХРАМИ		ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗОНИ	ДЕРЕВ'ЯНІ ХРАМИ	
	ПЛАНИ	ЗАГАЛЬНИЙ ВИГЛЯД		ПЛАНИ	ЗАГАЛЬНИЙ ВИГЛЯД
ХРЕСТОПОДІБНІ, П'ЯТИДІЛЬНІ З НАРТЕКСОМ					
Церква в с.Некрасівка Г.Луцького р-ну. Чернігівської губ. 1911					
Церква в с.Кувичі Чернігівського п. 1886 р.					
ХРЕЦЯТІ СЕМІДІЛЬНІ З НАРТЕКСОМ					
Церква в м.Березна Чернігівської губ.1894р					
Церква в с.Вороньки Козельського п. Чернігівської губ. 1914 р					
ХРЕЦЯТІ ДЕВ'ЯТИДІЛЬНІ					
Вознесенська церква в снт. Козельськ 1866-74рр.					
Церква Успіння в с.Певніші Городнянського п. Чернігівського губ. 1910 р					
ХРЕЦЯТІ ДЕВ'ЯТИДІЛЬНІ ХРАМИ З НАРТЕКСОМ					
Церква в м.Городня Чернігівської губ. 1865р					
Церква в с. Покошніч Кролевецького п. Чернігівської. губ. 1908 р.					
БАГАТОДІЛЬНИЙ ХРАМ З НАРТЕКСОМ					
Церква в с.Воздвиженське Чернігівської губ.1910р.					
Церква в с.Кропивна Конотопського п. Чернігівської губ. 1908р.					

Рис.3 . Особливості функціональної організації храмів регіону.

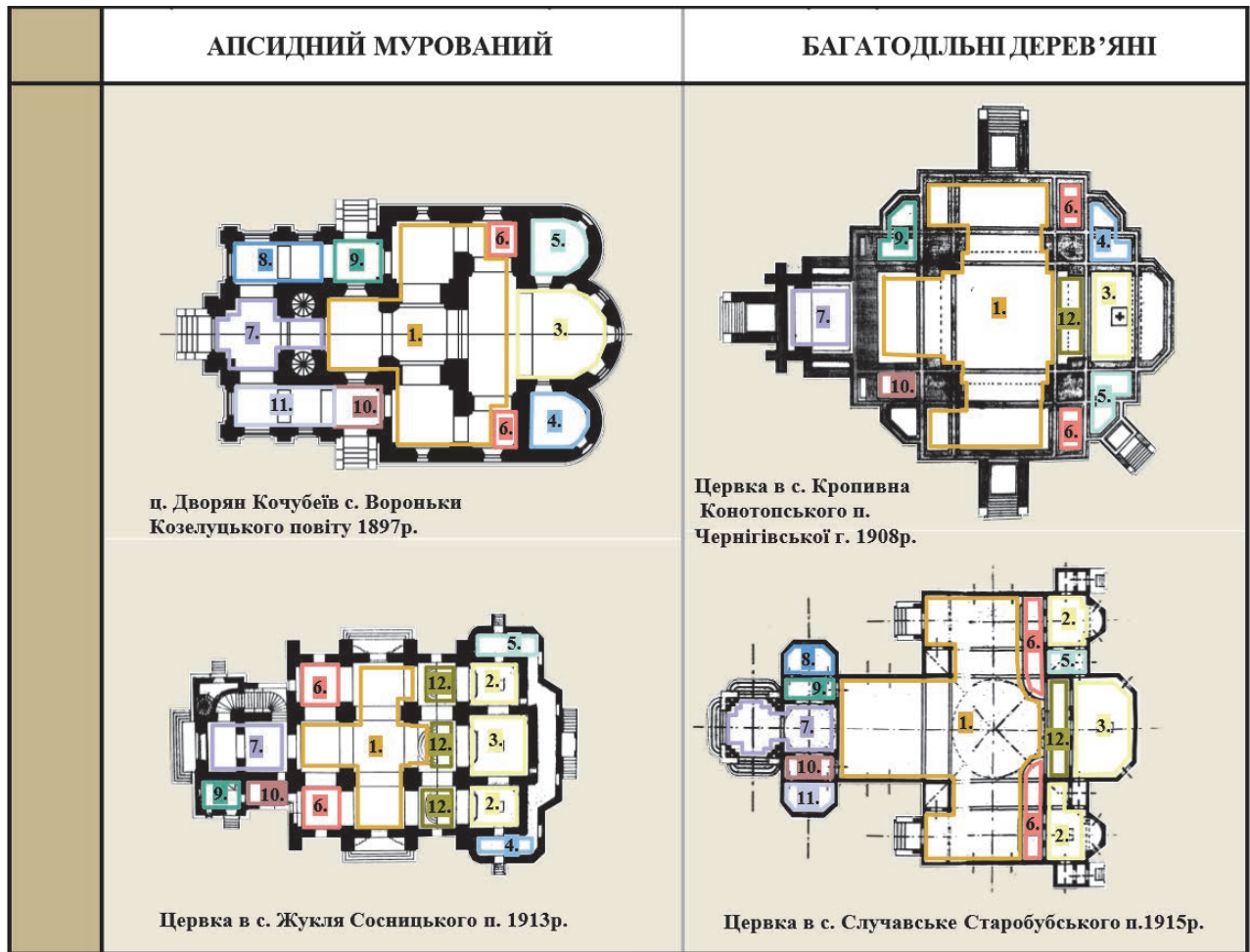

Рис.4 . Особливості функціональної організації храмів регіону.

В семидільних храмах з нартексом, з'являється додаткові дві чарунки, окремо виділенні приміщення, в яких розміщують повноцінно різницю і панамарку, а зі сторони храму, в кінці солії правий і лівий кліроси, такі повноцінні чарунки дозволяли розміщувати додаткові бічні вітварі.

В дев'ятидільних храмах при утворенні додаткових двох чарунок по функції додається можливість створення в цих частинах додаткової зони храму - кліросів, якщо з боків центрального вітваря знаходяться бічні - хрестильню або трапезну. Дев'ятидільний храм з нартексом має всі основні функціональні зони і частини храмі прописані в уставі.

В багатодільних храмах спостерігається розширення функцій храмів, в зв'язку з цим зростає набір приміщень. До допоміжних приміщень відносяться окремі приміщення чи зони хрестильні, трапезної, технічні приміщення і приміщення для відспівування померлих. В цих приміщеннях як і в бабінці здійснюється молитви і дії які не відносяться до таїнства (рис.4).

Найбільш наглядним прикладом є Христо-Воздвиженський храм на хуторі Воздвиженському (1910 р), храм розрахований на 2000 прихожан. Храм є яскравим проявом стилю модерн, зі зверненням до традицій давньоруського

мистецтва, пошуком синтезу архітектури, монументального живопису і елементів декору, з комбінуванням структурних вертикалей і овалів. Даний храм в плані вміщує в собі чималу кількість приміщень таких як: середній храм, притвор, трапезну, різницю, панамарку, клірос, вівтар, бічний вівтар – частина храму в якій встановлено додатковий престол, де здійснювались літургії більше одного разу на день, а також хрестильниця - частина споруди храму яка призначалась для обряду хрещення дітей та дорослих.

Загальна кількість проаналізованих храмів складає близько 157 храмів

Анотація. У статті розглянуто особливості функціональної організації храмів Чернігівщини, які проектувалися і будувалися в період XVIII – поч. XX ст. На прикладах різних типів планів показана їх еволюція зі збільшенням кількості функціональних зон, які використовувались в храмових спорудах даного регіону.

Ключові слова: Храмова архітектура, Чернігівщина, функціональне зонування, типи планів.

Abstract. The article deals with the features of the functional organization of the temples of Chernigiv oblast, which were designed and built in the period of the XVIII - beginning of the XX century. Examples of different types of plans show their evolution with an increase in the number of functional zones used in the temple structures of the region.

Key words: Temple architecture, Chernihiv region, functional zoning, types of plans.

Література

1. Гейда О. Пам'яткоохоронна діяльність церковних установ Чернігівської єпархії у XVIII – на початку XX ст.
2. Мир православия. Православная энциклопедия : [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orthodoxworld.ru/ru/>
3. Власюк А. И. Эволюция строительного законодательства России в 1830-е – 1910-е годы // Памятники русской архитектуры и монументального искусства: Города, ансамбли, зодчие. – М.: Наука, 1985. – С. 226 - 246.
4. Мир словарей Конгрегационалисты : [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: http://mirslovari.com/content_fil/kongregacionalisty-2849.html
5. Михельсон А. Д. Словари и энциклопедии на Академикe: [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/16015/ГУССИТЫ
6. Таранушенко С. А. Пам'ятки архітектури Чернігівської губернії // Харк. приват. музей міської садиби -2011 г. -С.128.